

УДК 027.52(477.73–25)

Сергій Мицик,
заступник директора з науково-виховної роботи
Миколаївського коледжу культури і мистецтв

Миколаївська громадська бібліотека у святковій культурі Миколаєва кінця XIX — початку XX ст.

Розкрито діяльність Миколаївської громадської бібліотеки в рамках святкової культури Миколаївщини кінця XIX — початку XX ст. Акцентується увага на таких заходах як публічні лекції, народні читання, музичні ранки.

Ключові слова: бібліотека, народні читання, музичний ранок, лекції, свято.

Традиційно межі соціально-історичних циклів фіксуються святковими датами, адже свято є тією шкалою розподілу часу, що відзначено знаком особливої соціальної поведінки. Його роль у культурі традиційно розглядається в контексті соціально-громадського життя колективу, а основні функції збігаються із загальними функціями культури — інтеграцією колективу та індивіда, передаванням і збереженням інформації, формуванням картини світу тощо. Святкова культура є могутнім засобом ідеологічного впливу на населення, вирішує виховну, рекреаційну, гедоністичну, дидактичну функцію як в житті держави, так і в житті окремої людини. Засобами святкової культури формуються естетичні смаки, духовний потенціал населення, виховується почуття патріотизму та любові до рідного краю.

Історія Миколаївщини кінця XIX — початку XX ст. перебуває у центрі уваги багатьох істориків та дослідників. Так, варто відзначити монографії миколаївських істориків: Ю. Гузенко, Л. Левченко, В. Щукіна, дисертаційні дослідження О. Караульної, С. Кирієнко та ін. Автори цих наукових праць у контексті свого дослідження згадують лише окремі заходи, певні концерти, вечори відпочинку, народні гуляння. Тема історії саме святкової культури Миколаївщини потребує детального дослідження та аналізу.

Основна мета пропонованої статті — розкрити роль Миколаївської громадської бібліотеки в контексті розвитку святкової культури Миколаївщини кінця XIX — початку XX ст. Кожна культурна епоха вбачала у святі велику потужну силу впливу на населення. Кінець XIX — початок XX ст. в історії української культури характеризується рухом за національне відродження, формуванням національної свідомості, національної культури, ліквідацією малограмотності та неосвіченості серед непривілейованих верств населення.

У святковій культурі Миколаєва кінця XIX — початку XX ст. помітну роль відігравали так звані громади, благодійницькі організації, які, передусім, мали на меті вести серед малограмотного, непривілейованого прошарку миколаївського населення культурницьку, освітню та виховну роботу, домагаючись піднесення самосвідомості та формування інтелігентності. Так, серед розмаїття громадських та благодійницьких товариств значну роль у розвитку культури Миколаївщини кінця XIX — початку XX ст. відіграла Миколаївська громадська бібліотека. Її діяльність, згідно із Статутом, затвердженим 29 жовтня 1881 р., була спрямована на "...доставлення жителям г. Николаева и его окрестностей возможно большего облегчения в деле самообразования" [8]. Окрім популяризації книги, з метою формування естетичних смаків, моральності та духовності, задоволення культурни-

цьких інтересів, ознайомлення з творчістю видатних митців, розширення світогляду робітничого населення Миколаєва працівники бібліотеки влаштовували народні читання, публічні лекції, музичні ранки, вистави, концерти тощо.

Окрім культурницької функції, всі ці заходи приносили бібліотеці невеликий прибуток. З приводу цього у розділі 2.2. Статуту "Средства библиотеки" зазначається, що кошти на утримання бібліотеки мають надходити не лише з добровільних внесків та внесків читачів, а й зібраних на користь бібліотеки коштів від проведення різних "общественных удовольствий": публічних читань, вистав, концертів, народних гулянь тощо [8]. Так, з цією метою у 1900 р. Миколаївська громадська бібліотека отримала дозвіл на організацію публічних лекцій. 9 січня 1901 р. у залі бібліотеки відбулася перша публічна лекція, присвячена курсу анатомії та фізіології. Лекції читалися з десяти предметів: гігієни, біології, математики, бухгалтерії, зоології та інших. Їх охоче слухали робітники промислових підприємств міста та службовці [9].

Прагнучи поставити лекційну справу на належну висоту й бажаючи залучити у Миколаїв краді лекційні сили, дирекція бібліотеки розпочала листування з різними лекційними організаціями, такими, як Московське лекційне бюро, Харківське бюро, Одеське товариство "Уранія" тощо [1].

У 1909 р., згідно з рекомендаціями Московського лекційного бюро, миколаївцям прочитали лекції Л. Козловський та В. Поссе (останній три — присвячені життю й творчості Л. Толстого) [1]. Жвавість викладення матеріалу, відвертість, переконливість тону — все це принесло величезний успіх лектору і, зважаючи на це, на прохання дирекції бібліотеки він згодився прочитати четверту лекцію за темою: "Вырождения и возрождения", яка привабила публіку й стала справжнім тріумфом талановитого публіциста, котрий перетворив свої лекції у "натхненне слово проповідника" [1].

Перед миколаївською публікою того самого року, за запрошенням дирекції бібліотеки, з лекціями виступали М. Морозов — "У пошуках філософського каменю", Е. Щепкін — "Завдання філософії історії", А. Шабський — "Про повітроплавання" [1].

Загалом, за 1909 р. у Миколаєві громадською бібліотекою було організовано та проведено 12 публічних лекцій на різноманітну тематику. Лектори порушували літературознавчі проблеми, розкривали діяльність видатних літературів, обговорювали питання філософії та торкалися технічних тощо [1].

Хронологічно лекції в 1909 р. розподілилися таким чином: 11 лютого Є. Бурксер — "Порадій"; 28 лютого І. Бело-

конський — "Про новітню літературу"; 8 квітня М. Морозов — "У пошуках філософського каменю"; 29 жовтня В. Поссе — "Толстой як художник"; 30 жовтня В. Поссе — "Толстой як мислитель"; 31 жовтня В. Поссе — "Толстой як людина"; 2 листопада В. Поссе — "Про виродження й відродження"; 10 листопада Л. Козловський — "Індивідуалізм у сучасній літературі"; 11 листопада Л. Козловський — "Л. Андрєєв"; 12 листопада Л. Козловський — "Вол. Короленко"; 17 грудня Є. Щепкін — "Завдання філософської історії"; 14 січня 1910 р. А. Шабський — "Про повітроплавання" [1, с. 11—12].

У 1910 р. виникли деякі проблеми в організації лекційної діяльності громадської бібліотеки. Але все ж таки вдалося організувати лекцію "Про повітроплавання", яку прочитав 14 січня А. Шабський. Того самого року дирекція вела переговори з Московським лекційним бюро про співпрацю та запрошувала лекторів М. Морозова й В. Поссе. Але, зважаючи на список запропонованих дирекцію бібліотеки лекцій, Московське бюро змогло задовольнити лише одну, яку б прочитав В. Потьомкін. Та й вона не відбулася через те, що її проведення не припадало на різдвяні канікули, що не влаштувало лектора. Також причиною відмови Московського лекційного бюро стала віддаленість Миколаєва від Москви, через що лектори неохоче приймали запрошення до Миколаєва, особливо на одну лекцію.

У 1911 р. бібліотеці вдалося організувати за допомогою все того ж бюро виступи лекторів І. Кулжинського й В. Поссе: 26 лютого І. Кулжинський — "Націоналізм перед обличчям сучасної свідомості"; 27 лютого І. Кулжинський — "Про свободу совісті"; 13 березня В. Поссе — "Російське життя в творах А. П. Чехова"; 14 березня В. Поссе — "Воля до влади й воля до творчості у вченнях Штирнера й Ніцше"; 15 березня В. Поссе — "Шлюб, сім'я й школа"; 5 квітня В. Потьомкін — "Підпілля Достоєвського"; 31 серпня Ф. Родичев — "Звільнення селян" (Реформа 19 лютого 1861 р.); 7 вересня Ю. Айхенвальд — "Толстой як художник"; 5 грудня Н. Миревич — "Новітні фази жіночого руху на Заході й у Росії" [4, с. 7].

Загалом, результати діяльності Лекційної комісії з організації лекцій далеко не відповідали роботі, здійсненій у цьому напрямі. Найнесподіваніші обставини іноді перешкоджали проведенню тієї чи іншої лекції, вже майже повністю налаженої. Через причини найрізноманітнішого характеру доводилось відмовлятися від деяких лекторів. Насамперед варто звернути увагу на ті труднощі, з якими стикалися під час пошуку відповідного приміщення для проведення лекцій, адже у бібліотеці воно було відсутнє. Єдиним залом, що відповідав вимогам організації та проведення лекцій, була зала Міського зібрання. Але, на жаль, вона не завжди була вільною, оскільки там постійно проводилися благодійні вечори, концерти та інші заходи. От і доводилось використовувати ще й приміщення музичного училища та електркінотеатр "Ермітаж".

Прагнучи скоротити видатки на влаштування лекцій, Лекційний комітет бібліотеки намагався домовитися з іншими бібліотеками для спільного запрошення лекторів. З цією метою він звернувся до Уманської та Єлисаветградської бібліотек з пропозицією, але вона не знайшла відгуку в колег [5].

Новим кроком у культурному житті Миколаєва кінця XIX — початку XX ст. та діяльності бібліотеки стали Народні читання. Організація цих заходів несла в собі рекреаційну, розважальну, гедоністичну, пізнавальну, виховну функції. Проводячи з року в рік лекції, бібліотека орієнтувалась на населення центральної частини міста, відомого "більшменш значними розумовими інтересами" [1]. У 1909 р. дирекція книгозбірні ставила собі за мету "внести світло й в малокультурне середовище" слобідки, надати їй мешканцям можливість за мізерну платню отримати "здорову духовну їжу", іншими словами, організувати народні читання.

Поштовхом для їхньої організації стала анкета, яку дирекція на початку 1909 р. провела серед користувачів відді-

лення бібліотеки. У цій анкеті акцентувалось на необхідності організувати на Військовому ринку загальнодоступні лекції, щоб прищепити жителям слобідки любов до книги. Ця пропозиція була прийнята керівництвом книгозбірні позитивно. Було одразу вирішено взятися за влаштування народних читань. Перше, присвячене п'ятій річниці від дня смерті А. Чехова, відбулося 8 серпня 1909 р., де читцем виступив О. Мандельштам, який одразу завоював симпатію аудиторії. Особливе враження було від читання оповідань А. Чехова "В овраге" та гумористичних оповідань "Хирургия", "Хамелеон", "Налим" [1].

Підбадьорена успіхом перших народних читань, дирекція бібліотеки вирішила влаштувати у вересні цього ж року друге читання. Але воно, на жаль, не відбулося через брак приміщення. Загалом, відсутність приміщення для організації народних читань стає чи не найголовнішою перешкодою для їхнього проведення. Єдиним відповідним приміщенням на слобідці був ілюзіон "Міраж", яке його власник гр. Нєєлов люб'язно надав за низьку орендну плату в суботні дні. Таким чином відбулося друге суботнє читання 26 вересня й третє — 3—10 жовтня. Четверте провели 12 листопада, п'яте — 26 листопада, шосте — у вівторок, 22 грудня" [1].

Доцільно звернути увагу й на саме проведення народних читань. Наприклад, у другому читанні С. Дубров, тема лекції якого "Про значення художньої літератури", виклав матеріал популярно, дав відповідь на запитання слухачів, порадив їм, що і як треба читати. Після лекції О. Мандельштам прочитав оповідання А. Чехова "Унтер Пришибеев", "Тоска" й уривки з поеми М. Некрасова "Кому на Руси жить хорошо". Аудиторія була й на цей раз вдячною. З винятковою увагою слухачі сприйняли й лекцію та оповідання, "жадно вслухаючись в кожне слово читців" [1]. Особливо задоволені залишилися слухачі гумористичними оповіданнями А. Чехова, супроводжуючи чи не кожен фразу гучним сміхом. Відчувалося, що хоч не надовго, робітники й їх сім'ї, які становили більшість аудиторії, забували свої незгоди й віддавалися безтурботному бадьорому сміху.

Третє читання було присвячено пам'яті Олексія Кольцова на честь 100-річчя його народження [1], а четверте — злободенній проблемі "Про алкоголізм". Лекція супроводжувалася туманними картинками, була прийнята з великою увагою відповідно до важливості теми, що торкнулася хвилюючого питання народного життя. У другому відділенні О. Мандельштам прочитав найяскравіші вірші, що ілюструють питання алкоголізму в літературі: О. Толстого "Богатырь", І. Тургенєва "Сон" та оповідання В. Короленка "Огни" [1].

П'яте народне читання пройшло за оригінальною програмою і було доповненням до другого. Лектор порадив, які книги і як треба читати. О. Мандельштам ознайомив присутніх з кращими оповіданнями: "Три смерті" Л. Толстого, "Певцы" І. Тургенєва, "Ванька" А. Чехова, "Старуха Изергиль" М. Горького. Безпосередньо після читання оповідання Л. Толстого та І. Тургенєва виступив С. Дубров й дав короткий доступний розбір цих творів. Як самі оповідання, так й їхній аналіз справили велике враження на аудиторію [1].

Шосте народне читання було присвячено виключно літературному матеріалу. О. Мандельштам прочитав "Песню о купце Калашникове" М. Лермонтова, "Садко" й "Алеша Попович" — билини О. Толстого, "Премудрый пескарь", "Карась идеалист" та "Отважный заяц" — казки Салтиков-Щедріна, "Певчие" — оповідання А. Чехова й "Песня о Соколе" М. Горького. Найбільше враження на глядачів справили казки М. Салтикова-Щедріна [1].

31 січня 1910 р. громадська бібліотека влаштувала сьоме народне читання. Захід відбувся в залі Міського зібрання й був присвячений п'ятидесятиріччю від дня народження А. Чехова. Читання це мало особливий успіх, квитки на нього були розпродані за один день. Основна їх маса (дешевше п'яти копійок) була відправлена в кооперативні лавки та в Товариство взаємодопомоги особам, які займали-

ся ремісничою працею. Читання відкрилося рефератом А. Монтеллі "Про гумор Чехова", після цього Б. Варшавер й артист І. Покровський прочитали гумористичні оповідання письменника: "Неудача", "Винт", "Трагик поневоле". Наприкінці артистка Волошина прочитала два вірші Скитальця та Щепкіної-Купернік, присвячені пам'яті Чехова [2].

Від проведення народних читань, які користувалися популярністю серед населення Миколаєва, дирекція мала змогу поповнювати бюджет установи, отримуючи символічну платню за прослуховування. Так, для перших шести читань ціна квитка за вхід була 5 копійок. Зважаючи на успіх проведення читань та наплив слухачів, дирекція бібліотеки вирішила збільшити вартість квитків, починаючи з сьомого читання, наступним чином: квитки в перших шести рядах коштували до 20 копійок, у наступних шести рядах — до 10 копійок, а у восьми останніх рядах, а також вхідні білети — 5 копійок. Таке підвищення ціни пояснювалося ще й значними видатками на влаштування сьомого читання [1, с. 8—10].

У цілому прибуток від читань становив: 1 рубль 66 копійок від другого читання, 90 копійок — від четвертого, 70 копійок від п'ятого, 18 рублів 40 копійок від сьомого читання. Звісно, проводячи народні читання, дирекція бібліотеки зовсім не намагалася отримати з них прибуток і навіть враховувала можливість збитку, а якщо й отримала невеликий прибуток, то цілком за рахунок підвищення ціни на сьоме читання.

Дирекція у цьому випадку прагнула надати можливість вшанувати пам'ять А. Чехова інтелігенції, котра жила в центрі міста, запросивши на захід й постійних слухачів сло-бідки, для яких було залишено 300 місць [1, с. 8—10].

Підбиваючи підсумки організованим Громадською бібліотекою народним читанням, дирекція мала право сказати, що вона зробила перші кроки щодо виконання свого обов'язку перед читачами відділення і загалом усіма мешканцями слобідки. Наскільки миколаївці зацікавилися цими читаннями, свідчить той факт, що аудиторія завжди була переповнена, на кожному читанні не залишалось жодного вільного місця, тому щоразу сотні бажуючих не могли на нього потрапити [2].

Цікавим доповненням до народних читань стали народні музичні ранки, які організувала дирекція бібліотеки, мета цих заходів — розвиток у слухачів художнього смаку, розуміння музики, прищеплення почуття прекрасного. Кожен музичний ранок, за задумом організаторів, був присвячений лише одному композитору, щоб надати про нього вичерпну інформацію. Виконанню музичних номерів мав передувати реферат, де пояснювалось, чому обрано саме цього композитора, розповідалося про його місце в історії музики, наводилися біографічні дані про нього й характеризувалась його творчість. Глибше аналізувались ті номери, які мали виконуватися. Таким чином, слухач перед виконанням номерів отримував певну підготовку, що значно полегшувало сприйняття та розуміння музичної програми [2].

Перший музичний ранок, за проханням організаторів, 14 березня 1910 р. провів молодий скрипаль Л. Теплицький, присвятивши його творчості П. Чайковського. На другому звучали твори Ф. Шопена, Ж. Массне, Ф. Левіна, М. Глінки [2]. Третій музичний ранок, який відбувся 20 квітня 1910 р., був повністю присвячений творчості М. Глінки.

У музичних ранках брали участь видатні тогочасні музиканти, співаки: піаністки С. Левенштейн, З. Бендерська, О. Герман й М. Казакова, Я. Берковський, скрипаль Л. Теплицький, віолончелісти Б. Кузнецов, А. Лукінич, співаки А. Гайсинська, А. Попова, М. Ясинська. Окрім того, виступила, за запрошенням дирекції, молода піаністка Еріка Воскобойникова, яка випадково перебувала проїздом у Миколаєві [2].

У 1911 р. вдалося організувати лише три музичні ранки: 27 березня пройшов літературний ранок за участю Б. Варшавера та М. Гузева. 13 лютого — ранок, присвячений ро-

сійським композиторам, за участю Л. Теплицького, А. Лукінич, А. Рахманова-Гуровича, П. Ельвінського; 24 квітня — ранок, присвячений пам'яті А. Рубінштейна [3, с. 8].

У 1912 р. було проведено шість музичних ранків: 29 квітня — присвячений А. Бородіну та іншим російським композиторам — за участю М. Козакової, А. Лукінча та М. Гузева; 21 жовтня — ранок, присвячений російським композиторам. Брало участь П. Гутшейн, О. Швартах, А. Лукінич, Г. Науменко, Г. Бродський та В. Давидович.

Ще одним відкриттям у концертній діяльності бібліотеки стали симфонічні музичні ранки, в яких місцеві та запрошені симфонічні оркестри ознайомилювали слухачів з вітчизняною та світовою класикою симфонічної музики. Так, 4 і 8 листопада 1912 р. відбулися симфонічні ранки, на яких виступив оркестр під керівництвом А. Лукінич. Цей творчий колектив разом із солістами Бродським та В. Давидовичем провели ще один симфонічний ранок.

Дирекція бібліотеки продовжувала й надалі організувати народні читання, 28 жовтня 1912 р. його тема — "Рік російської слави", яку розкрив М. Горбачов, після лекції він прочитав уривки з творів Ф. Орбеліані [4, с. 6—7].

У 1913 р. дирекції бібліотеки вдалося провести лише два музичні ранки: 8 вересня за участю М. Снежиної-Кушнеренко, П. Григор'єва, В. Давидовича, О. Вакова та І. Корсунського; 15 грудня — присвячений пам'яті П. Чайковського за участю Л. Чеснокової, О. Швартах, Р. Гомберг та Ф. Крейна, Г. Науменко та В. Шестерикова [5, с. 6].

У зв'язку з початком Першої світової війни організація подібних заходів стала проблематичною [6]. У звіті бібліотеки за 1915 р. не зустрічаються відомості про проведення ані публічних лекцій, ані народних читань, ані музичних ранків [7].

Отже, аналізуючи діяльність Миколаївської громадської бібліотеки кінця XIX — початку XX ст., ми бачимо, що вона відігравала важливу роль у культурному житті мешканців міста, переважно незаможних верств населення. Проводячи різноманітні культурно-дозвільні та просвітницькі заходи, керівництво бібліотеки намагалось формувати естетичні смаки, моральність, ціннісну орієнтацію, розширювати світогляд миколаївців та навчало їх цікаво проводити вільний час.

Список використаної літератури

1. *Зем* Миколаївської громадської бібліотеки за 1909 р. — Миколаїв : Електротиполітогр. Л. та І. Білолипських, 1910. — 52 с.
2. *Зем* Миколаївської громадської бібліотеки за 1910 р. — Миколаїв : Електротиполітогр. Л. та І. Білолипських, 1911. — 48 с.
3. *Зем* Миколаївської громадської бібліотеки за 1910 р. — Миколаїв : Електротиполітогр. Л. та І. Білолипських, 1911. — 48 с.
4. *Зем* Миколаївської громадської бібліотеки за 1911 р. — Миколаїв : Електротиполітогр. Л. та І. Білолипських, 1912. — 41 с.
5. *Зем* Миколаївської громадської бібліотеки за 1913 р. — Миколаїв : Електротиполітогр. Л. та І. Білолипських, 1914. — 47 с.
6. *Зем* Миколаївської громадської бібліотеки за 1914 р. — Миколаїв : Електротиполітогр. Л. та І. Білолипських, 1915. — 42 с.
7. *Зем* Миколаївської громадської бібліотеки за 1915 р. — Миколаїв : Електротиполітогр. Л. та І. Білолипських, 1916. — 25 с.
8. *Устав* Николаевской общественной библиотеки. — Николаев : Тип. М. В. Рюмина, 1881. — 17 с.
9. *Щербель О. М.* Читач обласної бібліотеки: минуле та сучасне / О. М. Щербель // Історія бібліотеки : зб. ст. до 120-річчя Миколаїв. держ. обл. універ. наук. б-ки ім. О. Гмирьова. — Миколаїв, 2001. — 64 с.

Раскрыта деятельность Николаевской общественной библиотеки в рамках праздничной культуры Николаевщины конца XIX — начала XX ст. Акцентируется внимание на таких мероприятиях, как публичные лекции, народные чтения, музыкальные утренники.

In the article it is uncovered the activity of Nikolaev public library as component of a holiday culture of Nikolaevchina the end XIX — beg. XX centuries. It is accented the attention on such measures as: public lectures, folk readings, musical morning

Надійшла в редакцію 10 січня 2011 року